دنیابینی

لە پانتاییەکانی دەقدا

لێکۆڵینەوەی ئەدەبی

د. ڕەنووف عوسمان

دنیابینی

لە پانتاییەکانی دەقدا

له پانتاییه‌كانی ده‌قدا

د.ره‌ئووف عوسمان

دنیابینی

له پانتاییه‌كانی ده‌قدا

د.ره‌ئووف عوسمان

- دنیابینی لە پانتاییەکانی دەقدا
- بابەت: وتار و لێکۆڵینەوە
- نووسینی: د.رەئووف عوسمان
- دیزاین: هەرێم عوسمان
- تیراژ: ٥٠٠ دانە
- نرخ: ٥٠٠٠ دینار
- ساڵی چاپ: ٢٠١٥
- نۆبەتی چاپ: چاپی یەکەم

لە بەڕێوەبەرایەتی گشتی کتێبخانە گشتییەکان
ژمارەی سپاردنی (   ) ی ساڵی ٢٠١٥ ی پێدراوە

پێشکەشە

به رۆحیانەتی بەهەشتیی دایکم و خوشکه بەڕەحمەکەم

خەجیجه گیان

پێڕستی بابەتەکان

پێشەکی.. ٧

شاعیرێتی مەولەوی لە ئاستانەی سۆفیگەریدا.................... ٩

پانۆرامای شەهیدکردنی هەڵەبجە......................... ٢٧

مامۆستا عبدالکریمی مودەریس چرایەکی پرشنگدار............. ٣٢

ئەزمونێك لە مێژوو... وانەیەك بۆ ئێستا..................... ٤٣

سەرد/Narration السرد....................................... ٦٩

تۆفیق وەهبی ، ئینسکلوبیدیای کورد......................... ٨٧

ڕەهەندەکانی هۆنراوەی نوێ لە باشووری کوردستاندا................ ٩٩

چەپکێ وشە بۆساڵیادی حەمە ساڵح دیلان.................... ١١٦

خوێندنەوەیەکی ڕەخنەگرانەی دیوانی مستەفا بەگی کوردی............. ١٢٤

خوێندنەوەیەکی فرەمەودا بۆ شیرین و خوسرەوەکەی خانای قوبادی...... ١٣٩

ڕۆژی قیامەت.. ١٦٦

لەنێوان هەردو پایتەختی روناکبیریی بەغداو سلێمانیدا.............. ١٦٩

مەرجەعیاتی ڕووناکبیریی و ئەدەبیی کاك محەمەدی مەلا کەریم.......... ١٨٢

مەولەوی تاوگۆزی لە چەند دیکۆمێنتێکدا...................... ١٨٩

د. عیزەدین مستەفا ڕەسوڵ، پیاوێك لەکتێب...................... ٢١٠

خوێندنەوەیەکی فرە ڕەهەند بۆ هۆنراوەیەکی نالی بەزمانی عەرەبی...... ٢٢٣

میتۆدی مەلای گەور لەمەڕ (تەفسیری کوردی لەکەلامی خوداوەندی)....... ٢٤١

شاعیرێتی نالی و مەحوی لەنێوان سەرامەدێتی و بەخشین و وەرگرتندا... ٢٦٧

مەنهەجی مامۆستا ڕەفیق حیلمی لە (شیعر و ئەدەبیاتی کوردی)دا......... ٣٠٧

پێشەکی

خوێنەری ئازیز، ئەو بەرهەمانەی کە ئەم کتێبە گرتونیەتە خۆ، لە ناوەرۆك‌و بابەت‌و شێوازدا جیاوازن‌و چون یەك نین، بەڵام هەر هەمویان لە هەوارێکدا چاو هەڵدێنن، کە ئەویش دنیای بەرینی هەڵسەنگاندن‌و توێژینەوەی بابەتە ئەدەبییەکانە، زۆربەی هەرە زۆری بابەتەکان لەسەر داواو خواستی گۆڤار یان رۆژنامە یان ڤیستیڤاڵ‌و کۆنگرە ئەدەبییەکان لەکاتی جیاوازدا چێم کردون‌و بڵاوکراونەتەوە، بۆئەوەی ئەم بابەتانە لە کون‌و قوژبنی گۆڤارو رۆژنامەکاندا بە پەرت‌و بڵاوی نەمێننەوەو تەپ‌وتۆزی رۆژگار لەچاویان ون نەکات، وام بەباش زانی کە لە چوارچێوەی ئەم کتێبەدا، جارێکی دی ئاشنایان کەمەوە بە کتێبخانەی کوردی‌و خوێنەرە ئازیزەکانەوە.

ئەو توێژینەوانەی کە تایبەتن بە کەسایەتیە ئەدەبییەکانەوە، هەرگیز ناچنە خانەی سەربوردەو هەڵس‌وکەوتی (سیرە)ژیانی تایبەتی ئەو کەسایەتیانە، واتە پەیوەندیان نیە بە مێژوی ئەدەبەوە، بەقەدەر ئەوەی کە بریتین

لە تیشك خستنە سەر بەرهەم‌و داهێنانە ئەدەبیەکانیانەوە و بە باڵابڕینیان واتە بەندە تا توانیبێتی خۆی پاراستوە لە چێ کردنی مێژوی ئەدەب‌و گێڕانەوەی بەسەرهاتی کەسایەتێکانەوە، هەرچەندە دەشێت ژیانی تایبەتی بەرهەمهێن کەم تا زۆر کاریگەری هەبێت بەسەر بەشێك لە بەرهەمەکانی بە هەردوو لایەنی پۆزەتیڤ و نێگەتیڤەوە، بەڵام لە دواجاردا هەر بەرهەمی نووسین‌و داهێنانە دەبێتە سەنگی محەك و خاوەنەکەشی بە تەنیا وەك ئامرازێکی بەرهەم هێن بۆی دەنوارریێت و تەنانەت لای هەندێك تیوریزمی ئەدەب بە پشت گوێ خراوی دەمێنێتەوە.

لەلایەکی ترەوە ئاوڕدانەوە لە شوێنەواری ئەدەبی‌و روناکبیری‌و زانستی ئەو کەسایەتیانە لە چوارچێوەی شیکردنەوەو نرخاندنی بەرهەمەکانیان، خۆی لە خۆیدا دەبێتە هەنگاوێکی رەخنەگرانەی باڵاو ئەهەمیەتی ئەکادیمیانەی خۆی دەبێت.

هیوادارم لە بەجێهێنانی ئەم ئەرکە پیرۆزەدا خزمەتێکی بچکۆلانەم بە ئەدەبی کوردی کردبێت.

شاعیرێتی مەولەوی لە ئاستانەی سۆفیگەریدا

مەولەوی ئەو شاعیرە پایە بەرزو پڕ میهرە بوو کە شیعری دلۆڤان و نەمری تێکەڵ بە زۆربەی بوارەکانی ژیان دەکردو لەو نێوانەشەوە، نەك رۆڵی عەبقەریەتی خۆی ئامێتەی دیاردەکانی بوون و مرۆڤایەتی دەکرد بەتەنیا، بەڵکو گەوهەری شەوچراخی شیعرەکانی دەکردە ئاوێنەیەکی بالآنمای کۆمەڵگای کوردەواری، بەملوانکە مرواریەکانی شیعر سنگ وبەرۆکی چیا سەرکەشەکانی کوردستانی دەڕازاندەوە، نەك هەر ئەمەش بەتەنیا، بەڵکو سروشتی ئاڵ و والآو بەهەشتینی کوردستانی بەشێوازێك دەنەخشاند، کە نەوەکانی کورد لاشەکانیان بکەنە تەیمانی و قوربانی بێ سنوری بۆ بدەن.

ئەم مەولای شاعیرانە، هێند پەیوەندی زانیاری و کۆمەلآیەتی فراوانی هەبوە بەگەورە پیاوانی کوردستانی خۆرهەلآت و باشورەوە، کە ناکرێت هیچ شاعیرێکی تر لەم بوارەدا بخرێتە هاوتایەوە، هەر لە حاجی کاك ئەحمەدی شێخەوە هەتا شێخ عەزیزی جانەوەرەیی و شێخ عەبدولقادری

موهـاجیرو فخـر العلمـاء و خـاڵۆی کۆماسـی‌و شـێخ مـۆمنی سـازانی‌و شـێخ عەبـدالرحمن ی تاڵـەبانی‌و شـێخ عەبـدوڵڵای داخی‌و بەگزادەکانی جاف‌و عبدوڵڵا پاشای بابان‌و مەحمودی یـار وەیـس‌و فـەرهاد مـیرزای قاجـارو گـەلێکی دی، ئەمـە لەکاتێکـدا، کـە تـا ئـەو سـەرو بەنـدە، ئوتۆمبیـل نەهاتۆتـە کوردسـتان‌و هۆکـانی هاتوچـۆو گواسـتنەوە تـەنیا بـە وڵاخ‌و پیادەڕەوی مرۆڤ بـوە، نـازانم چـۆن چـۆنی فریـای ئـەم هـەموو پەیوەنـدی‌و وەڵامـی نامـەو نامەنووسـین‌و یـەکتر ناسـینە کەوتوە؟!.

ئـەوەی کـە جێـی باس‌وخواسـتە لێـرەدا، ئـەو پەیوەندییـە ڕۆح ئەفزا توندو تۆڵەیە لە گەڵ شێخانی نەقشبەندی تەوێڵـەو بیـارەدا، کەشێخ عوسمـانی سـراج الـدین بەیەکـەمین خەلیفـەی مـەولانا خالیـدی شـارەزووی دەژمێردرێـت لەناوچـەکەدا، ئـەم پەیوەندییـە دڵوگیانیـەی مەولـەوی بـە (سـراج الـدین)ـەوە، بـەجۆرێك ڕەگ‌وڕیـشەی قـووڵی لـە ژیـان‌و شـیعری مەولەویـدا داکوتـا، کـە بڕێك لـە بەرهەمـە شـیعری‌و عیرفانیـەکانی بکرێنـە بەشـێکی دیـارو زینـدوو لـەناو و ناوبـانگی ئـەو ڕێبـازە سۆفیگەرییە و مورشیدەکانیا، واتە ئەگەر ڕێبازی نەقشبەندی وەك مـافورێکی ئاوریـشمین وێنـا بکرێـت، دەشـێت بەشـێك لـە بەرهەم‌و شیعرەکانی مەولەوی نەخش‌ونیگارو جوانکاریـەکانی نێو ئەو مافورە بن‌و ڕۆحێکی هونەری‌و نەمریی پێ ببەخشن.

پانۆرامای شەهیدکردنی هەڵەبجە

هەڵەبجە بووکێکی گۆنا ئاڵی چاو ئەستێرەی ئاودامان سورمەچن بوو، وەك عاشقێکی عەزەرەتی هەمیشە لە ئامێزی گەرموگوڕی قۆرتاس‌و گوڵ عەنبەرو بەکراوای سەدان ساڵەی شارستانێتی ئەم رۆژهەڵاتە تێر نەدەبوو...

دار چوالە پەمەییەکانی شنرویۆ بالانبۆ قردێلەی کەزیۆ بسکی بوون، مۆردی پرچە خاوەکانی بە شان‌و ملی تریفەو پریس‌و نێرگسەجاردا پەخش بووبوونەوە، شەماڵی دەم کەژی نوەرو قەلای شەمێرانیش بۆیان شانە دەکرد، لەگەڵ نواڵەی هەر زەردەخەنەیەکدا سەدان پەڵە نێرگزو مۆردو رێحانەی دەشتەکانی نەورۆڵی‌و شەمێران چاویان هەڵدەهێنا.. هەڵەبجە..هەڵەبجە عەنبەرخاتوونی باوە مەولەویم بوو.

لەگەڵ یەکەمین لیزگە خۆری شانزەی سێدا سەدان جووتیاری دەوروپشتی هەڵەبجەو شارەزور وەك پوورەی هەنگ بەدوای پارویەك نانی سەربەرزانەدا کەوتنە گوڵ بڕین‌و جۆماڵ‌و شەتڵ داکردن...

مامۆستا عبدالکریمی مودەریس چرایەکی پرشنگدار

مامۆستا عەبدولکەریمی مودەریس یەکێکە لە ئەستێرە درەوشاوەکانی ئاسمانی ڕۆشنبیری و ئاینیو ڕوناکبیری کورد لەسەدەی بیستەمدا، ئەم زانا پایە بڵندەمان کۆمەڵێك توخمو هۆکاری کاریگەرو گەورە لە پشت کەسایەتیە دیارو بەرزکەیەوەن، کە دیارترینیان بەهرەو وزە تایبەتیەکەیەتی، کە دەکاتە زیرەکیەکی فرەو بیرەوەریەکی تیژو توانایەکی پڕ لە بەخشینو لەبن نەهاتوو، ئەمە جگە لەو هەوڵە بەبرشتو درێژ خایەنە هەمیشەییەی کە بێ پسانەوە تا ئەم دواییەش هەر لە گەڕدا بوە، نابێت دوو شتی گرنگ بخرێتە پشت گوێ لە بواری چۆنێتی فۆرمەڵە بوونی ئەم کەسایەتیەدا کە یەکێکیان وانە خوێندنو سوودبینێکی فرەیە لە مامۆستاپایە بڵندەکانی کەدەرسیان پێوتۆتەوە بەتایبەتی بلیمەتێکی وەك شێخ عومەری ئیبن قەرەداخیو دوەمیشیان وانە وتنەوەو موتالای هەمیشەییو تەئلیفاتە، دیارە کارلێکی ئەم لایەنانە بەسەرو

شەهیدکردنی ئەحمەد موختار جاف
لە دەورانی حکومەتەکەی مەلیك مەحمودا
ئەزمونێك لە مێژوو... وانەیەك بۆ ئێستا

لە رۆژانی ٢١-٢٢/٨/٢٠١٣دا، بەڕێوەبەرایەتی چالاکی وێژەیی سلێمانی و بەڕێوەبەرایەتی رۆشنبیری هەڵەبجە، دیدارێکی تایبەت بە شاعیرو نۆڤلێت نووسی نیشتمان پەروەرو شەهید، ئەحمەد موختار جاف لە هەڵەبجە سازکردو ئامادەگیەکی بەرچاوی ئەدیب و رۆشنبیران لە شارەکانی کوردستانەوە دەبینرا، لەو دیدارەدا جاروبار، لە چوارچێوەیەکی کاڵ و شەرمنانەدا تاپۆی شەهیدکردنی ئەحمەد موختار دەردەکەوت و ئاماژەی دوور بەدوری بۆ دەکرا، بێ ئەوەی خاڵ بخرێتە سەر پیتەکان و راستیەکان شەفافانەتر دیاری بکرێت، تەنانەت لە دەرەوەی کۆڕەکانیشدا ئەم باس و خواسانە دەوروژێنرا، بێ ئەوەی هیچ ئەنجامێکی متمانەپێکراوی هەبێت.

بەندە بۆ نزیکبوونەوەو تێگەیشتنی پتر لە روداوەکەو دەستنیشانکردنی ئاووهەوای سیاسی نێوەندەکەو کارەکتەرە

جەنگاوەرەکانی ئەحمەد موختار جاف

سەرد/Narration السرد

ئەم لێکۆڵینەوەیە لە ڕوانگەی ڕێبازی ئەکادیمی جیهانیەوە ڕەنگی بابە تەکانی دەڕێژێ ، ئەو ڕێبازە تایبەتمەندە، بە سودبینین لەسەرچاوە جیاوازەکان و تاك لایەنانە ناروانێتە دیاردە ئەدەبی و ڕەخنەییەکان لەبواری رۆماندا ، واتە سود دەبینێت لە هەردو سونگەی خۆرئاوایی و ڕۆژهەلاتی ، کەبریتیە لە تیورو راکانی جیرارجنێت و هەنری جیمس و روبرت همفری و جان ریکاردو ، لەگەڵ تیۆری شکڵ گەراکانی روسی، وەك توماشفسکی و باختین و تزیفتان تۆدۆروف ، ئەم دووجۆگایە دەڕژێنە نێو روباری تیورەکانی رومانەوە و شکلێکی زانستانەی سەقامگیری پێ دەبەخشن. لەم باسەدا هەوڵم داوە، بابەتیانە لەسەرد بکۆڵمەوە و لەهەر شوێنێکدا پێویست بوبێت رای خۆم دەربڕیوە و نەم هێشتوە بیرو بابەتە دژیەك و لاوازەکان بەسەرما تێپەڕێت ، چونکە یەکێك لەپێویستیەکانی لێکۆلینەوەی زانستی داهێنانی رای نوێ و چارەسەرکردنی کێشەسەرەکی و لاوەکێکانە.

(السرد) وشەیەکی عەرەبیەو بەمانای (شتێك پاش و پێش

تۆفیق وەهبی ، ئینسکلوبیدیای کورد

کاتێک کەداوام لێکرا بۆ زانای پایەبەرزی کورد تۆفیق وەهبی شتێک بنووسم، دەست و قەڵەمەکەم لەئاستی گەورەیی ئەم جوامێرەدا داچڵەکین، لەبەر خۆمەوەوتم، کێ بێت بتوانێ حەقی ڕەوای خۆی بداتێ و لە چوارچێوەی سەردەمەجەنجاڵەکەیدا، وەک خۆی بینرخێنێ و (تقییم) گەورەییەکەی بەیان بکات؟ کێ بێت بەسنگی ڕووت و قەڵەمێکی لەرزۆکەوەئامبازی پیرەمەگرونێک لەزانایی و کوردایەتی و خەمخۆری نەتەوەکەی بێت؟ مرۆڤ هەرچەند دەکات نازانێت لەکوێوەچنگەکرێ بکات و لەکامەبوارەوەدەست بەکاربێت؟ لە بواری لێهاتووییەکانی لەبەرەکانی جەنگی ئەلبانییەکاندا وەک ئەفسەر و بەرپرسیارێک؟ یان لەبەڕێوەبردنی وەزارەتەکانی (المعارف، الاقتصاد، الشؤون الاجتماعیة) و گەلێ پۆستی گرنگی تر لەبەغدا و سەرجەم عێراقدا؟ کەبە شایەتی عەرەبەکان لەپۆستەجیاجیاکاندا ئێجگار سەرکەوتوو و نموونەیی بووە، یان لەیارمەتیدانی مەلیک مەحموود و حکومەتەساواکەی؟ چۆن قەڵەم لەم دەرفەتەکەمەدا دەتوانێت ئەو هەموو لێکۆڵینەوە و دراسات و فەرهەنگۆکەدەوڵەمەند و ئەکادیمییانەی

رەهەندەکانی هۆنراوەی نویّ لە باشووری کوردستاندا

هـۆنراوەی کـوردی وەك لكێكـی گرنگـی ئـەدەبو بابـەتێكی سـەربەخۆو تایبـەت، جگـە لـەوەی کـە چـەپكێك پێداویـستیو مـەرجو یاساو چوارچێوەی تایبـەتی خـۆی هەیـە، بە كۆمـەڵێك قۆناغی جیاجیاشدا تێپـەڕیوەو لەگـەڵ رەوتـی رۆژگـارە گـەشو رەشەکاندا گۆڕانكاری چۆنێتیو چەندێتی فرەی بەخۆوە دیـوە تـا گەشتۆتە ئـەم قۆناغـە تایبەتـەی ئێستای، با ئـەوەش لـەبیر نەکەم کە ئەم گۆڕانكاریو هەڵسوكەوتەی هـۆنراوە لەیـەك دۆخ و ئاسـتدا نیـەو شـەقاوی چـون یـەکی هەڵنـەهێناوە، رووبـەرو چەندێتی هۆنراوەی کوردستانی باشوور جیاوازی فـرەی هەیـە لەگـەڵ بەشـەکانی تـردا، بـەهۆی ئـەو کـەرت بـوون و دابڕانـە سـەپاوە ناهـەموارەی کـە کراوەتـە ئـەمری واقیـع، دیـارە ئەمـە ئـەوە ناگـەیێنیّ کـە پەیوەنـدی نەسـتیو ئۆرگـانی بینـراو و نەبینراو لەنێوان بەشەکانی ترماندا نیەو سنوورەکانی بابەتو شێوەو فۆرم نەبـەزیوەو رەنگدانـەوەی تاقیکردنـەوەکان لەسـەر یەکـدی روی نـەداوە، بەهـەرحاڵ نووسـینەکەی مـن سـەر بـە هـۆنراوەی نـوێی باشـووری کوردسـتانە، نـەك بـاکوورو

چەپکێ وشە بۆ ساڵیادی حەمە ساڵح دیلان

ئەی هەورەکە داڕێژە سەری تشرینە
وادەی پەڵەو ناشتنی تەرمی هاوینە
نۆرەی تۆیە بگری بەسەر هەمومانا
بەسەر ئێسك و پروسکی رابوردومانا
بیشۆرەوە با سەر لە دەس دیاری بێ
با قوڕ خەست بێ بۆ سەری شەرمەزاری بێ

لە قەڵەم ڕەوی بابان و زۆزانی ئەردەڵانەوە، لە ئامەد و جزیرەو بۆتانەوە، لە هەنسکی منالانی ستەمدیدەو کوانوی ساردەوەبوی گەرمیانەوە، لە ئارارات و پشتکۆوە هەتا قەندیل تا هەورامان، گشت پەرۆشن بۆ شیعری جوان، بۆ هاوخەمی وشەو هەڵوێست، بۆ هاوڕێی سەرکەشی مەیدان.

کاکە دیلان راکشاوی گردەکەی سەیوانەکەم، بۆ نازانم هەتا ئێستاش خوێنی وشەی لەخاچ دراوی دەستی سانسۆرو ڕەزی سووتاو و چیای زامداری ئەم قەڵەم ڕەوە سەرکەشە لە

خوێندنەوەیەکی ڕەخنەگرانەی دیوانی مستەفا بەگی کوردی

مامۆستا حەمەبۆر لە دوو بەرگی قەشەنگ و قەوارە گەورەی تێر وپڕدا، دیوانی مستەفا بەگی (کوردی) ساحێبقڕانی بە چاپ گەیاند و چاوی خوێنەری کوردی پێ گەش و ڕووناکتر کردەوە و بەم هەوڵە نەوازە و پڕ لە ماندووبوون و دڵسۆزانەیەی خزمەتێکی گەورەی ئەدەبی بەرهەم هێناوە و کتێبخانەی کوردی ئاوەدان و دەوڵەمەند کردووە.

لە سێبەری ئەم بەرهەمە دلۆڤانەدا، هەوڵدەدەم چەردەیەك سەرنج و تێبینی تایبەت، لەمەڕ شاعیرێتی موستەفا بەگی کوردی و خودی کارەکەی مامۆستا حەمەبۆر بخەمە بەر دیدی خوێنەرانی کوردەوە.

١- لە نێوەندی ئەدەبی کوردیدا جاران وا دەوترا کە (نالی) لە ڕووی کات و بابەتەوە سەرامەدە لە هۆنینەوەی شیعری کلاسیکی کوردیدا و سەر قافڵەی کاروانی شیعری

خوێندنەوەیەکی فرەمەودا بۆ
شیرین و خوسرەوەکەی خانای قوبادی

شاعیری گەورەو پایەداری کورد خانای قوبادی، داستانی شیرین و خوسرەوی بە هۆنراوەی ناسك و تەڕو پاراوو سەبکی توندو تۆڵ و ڕەسا هۆنیوەتەوەو دایهێڵاوەتە باخچەی گەش و سەوزی ئەدەبی کوردیەوە. ئەم شاکارە لە (٥٥٢٦) [1] بەیتە شیعر پێك هاتوەو لەسەر کێشی پەنجەی خۆماڵی دەبڕگەیی جوت قافیە ڕازێنراوەتەوە، دیارە مەولەوی کورد و بێسارانی و سەیدەی هەورامی و گەلێکی تر، هەمان کێشی ڕەسەنی کوردیان بەکارهێناوە، ئەم کێشە مۆزیکیە پڕجۆش و خرۆشە دەچێتە سەر ئاوازی هەڵپەرکێی کوردی و نمونەیەکی بەرچاو و دیاری شێوەزاری گۆرانیە. ئەم بەرهەمە پوخت و نەوازەیە دەتوانرێت لێکۆلینەوە و بەدوادا چوونی لەگەلێ بواردا بۆ بکرێت و بەبۆچوونی وردو ئەکادیمیانە هێندەی تر دەوڵەمەند بکرێت. مەودای ئەم داستانە شیعریە ئێجگار بەرفراوانە، هەربۆیە بەندە بەتەنیا دەست بۆ دووبابەت دەبەم، بەو هیوایەی کەهاوبەشیەکی. بچکۆلانە لەم پڕۆژە ئەدەبیەدا بەدەست بهێنم:-

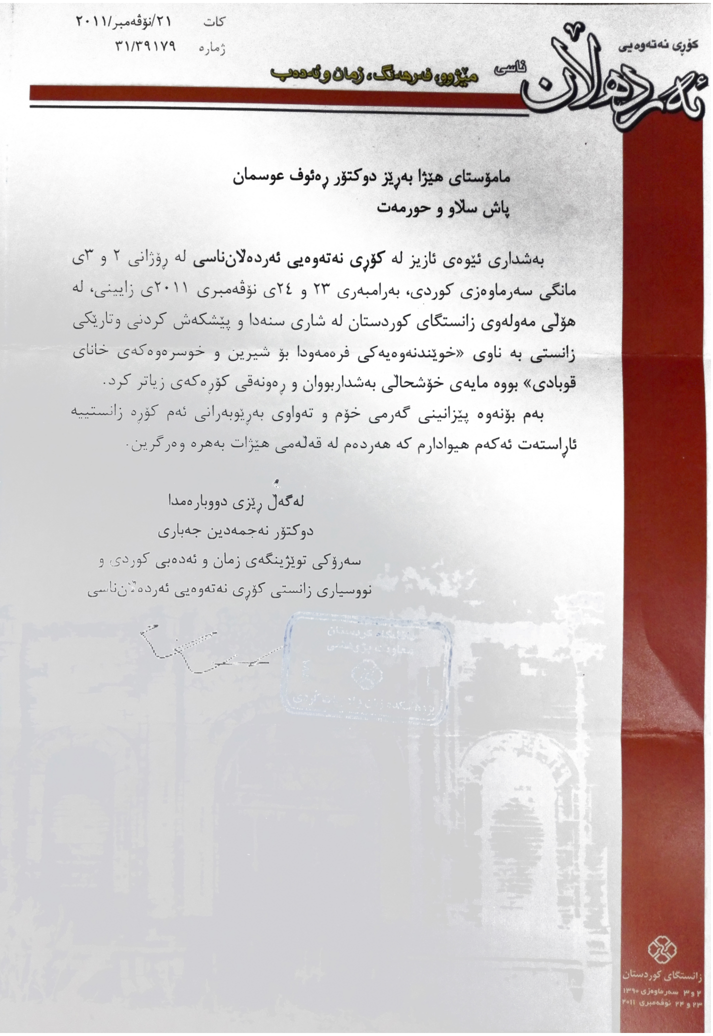

کات ٢١/نۆڤەمبر/٢٠١١
ژمارە ٣١/٣٩١٧٩

کۆڕی نەتەوەیی ئەردەڵان ناسی
مێژوو، فەرهەنگ، زمان و ئەدەب

مامۆستای هێژا بەڕێز دوکتۆر ڕەئوف عوسمان
پاش سلاو و حورمەت

بەشداری ئێوەی ئازیز لە **کۆڕی نەتەوەیی ئەردەڵان‌ناسی** لە ڕۆژانی ٢ و ٣ی مانگی سەرماوەزی کوردی، بەرامبەری ٢٣ و ٢٤ی نۆڤەمبری ٢٠١١ی زایینی، لە هۆڵی مەولەوی زانستگای کوردستان لە شاری سنەدا و پێشکەش کردنی وتارێکی زانستی بە ناوی «خوێندنەوەیەکی فرەمەودا بۆ شیرین و خوسرەوەکەی خانای قوبادی» بووە مایەی خۆشحاڵی بەشداربووان و ڕەونەقی کۆڕەکەی زیاتر کرد.

بەم بۆنەوە پێزانینی گەرمی خۆم و تەواوی بەڕێوەبەرانی ئەم کۆڕە زانستیە ئاراستەت ئەکەم هیوادارم کە هەردەم لە قەڵەمی هێژات بەهرە وەرگرین.

لەگەڵ ڕێزی دووبارەمدا
دوکتۆر نەجمەدین جەباری
سەرۆکی توێژینگەی زمان و ئەدەبی کوردی و
نووسیاری زانستی کۆڕی نەتەوەیی ئەردەڵان‌ناسی

زانستگای کوردستان
٢ و ٣ سەرماوەزی ١٣٩٠
٢٣ و ٢٤ نۆڤەمبری ٢٠١١

ڕۆژی قیامەت

تەمەنی هاوڕێیەتی بەندە و کاك عومەر مەعروف بەرزنجی، خۆی دەدات لەنیو سەدەی ڕەبەق، بەڵام هەمیشە تەرمۆ مەتری ئەم هاوڕێیەتییە پیرۆزە نەك لەیەك پلەی وەستاودا نەبووە بەتەنیا، بەڵكو جار هەبووە گەیشتوەتە پلەیەكی ئێجگار داكشاو، دیارە هەست ناسكی شێخ عومەر و جا ر جارەش خۆش باوەڕی بەنەیارو موشاغبەكان كاریگەری سەختیان هەبووە لە ئاڵۆزی ڕەوشەكەدا، بەڵام بائەوەش بڵێم تەنیا تاڵی نەبڕی ئاوریشمین، كەهەمیشە ڕۆحی هەردوكمانی پێكەوە شەتەك داوە، هاوڕێیەتی بێ پێچ و پەنا و مەبەستی كاتی و داكۆكی كردن لەحەق و ملنەدان بەروپامایی و پەت پەتێن بووە لەڕۆژ گارێكی پڕ لە گۆرانكاری ئەو تۆ كە -ئەسەف- بەهای وشە هێندە بێ ڕێزكراوە، كەوەككا و جۆ ڕژێنراوەتە سەر سفرەی دەسەڵات دارانەوەو ئاتەڵ و واتەڵی سەیری پێ كراوە ! شێخ عومەر هەمیشە ملی لەموو باریكتر بووە لە بەرامبەر حەقیقەتدا، وەك لۆكە نەرم و نۆڵ بووە بەرامبەر لێقەو ماو و بەشخوراوان، بەڵام لەهەمان كاتدا قەڵەمەكەی تیژ تر لەڕم، هەڵوێست و جوامێرێكانی باڵا زرافتر لە پیرە مەگرون،

لەنێوان هەردو پایتەختی روناکبیریی بەغداو سلێمانیدا

رونکردنەوەیەکی پێویست:

لە رۆژانی (١٣، ٢٠١٢/١١/١٤)دا لە شاری بەغدا، وەزارەتی رۆشنبیری عیراق، بە هاوکاری یەکێتی ئەدیب و نوسەرانی عیراق، میهرەجانێکیان رێکخست بەناونیشانی (بغداد عاصمة الثقافة العربیة)، داوا لە بەندە کرابوو کە موحازەرەیەك بۆ ئەو میهرەجانە ئامادە بکەم، ئەز بڕیارمدا کە دەبێت تەوەری سەرەکی موحازەرەکەم شاری سلێمانی بێت، لەبەر دوو هۆ: یەکەم: ئەمساڵ سلێمانی پێ دەخاتە تەمەنی ٢٢٨ ساڵەیەوەو دەبێت دەست و دیاری منیش ئەم موحازەرەیە بێت. دوەم: سلێمانی پایتەختی روناکبیری کوردستانەو لەگەڵ کەمی تەمەنی و بێ بەشکردنی میللەتی کورد لە مافی چارەنوس و خودحوکمداریدا، هیچی کەمتر نیە لە بەغدا. نابێت ئەوەش لە یاد بکرێت کە دەقی موحازەرەکە بە زمانی عەرەبی بوو، هەرچەندە لە روی دارشتن و ستاتیکای فۆرم و جوانکاریەکانی میتافۆرەوە، زمانی دەقە عەرەبییەکە، گەش و پاراوتر بوو لەم

مەرجەعیاتی ڕووناكبیریی و ئەدەبیی
كاك محەمەدی مەلا كەریم

تێبینی: سەسەر داوای چاپ و پەخشی سەردەم بۆ
ژمارەیەكی تایبەتی رۆژڤار ئەم بابەتە نووسراوە

كاك محەمەدی مەلا كەریم، یەكێكە لە نووسەرە دیارو بەرچاوەكانی میللەتەكەمان و ڕۆڵێكی كاراو سەنگینی هەیە لەبوارەكانی ئەدەب و ڕۆژنامەنووسی و ڕووناكبیریی كوردیدا، دەشێت مرۆڤ لەگەلێك بواری جیاجیای چالاكیەكانیدا قەڵەم تاوداو زانیاری بدات بەدەستەوە. چونكە كاكە حەمە ڕووناكبیرییەكی بەربڵاوی هەیە لە مەیدانی لێكۆڵینەوەو ڕۆژنامەنووسی و وەرگێڕان و وتاری جۆربەجۆری سیاسی و كۆمەڵایەتی و ئەدەبی و زمانناسیداو جێ پەنجەو مۆركی بە ئەدەب و ڕۆشنبیری كوردییەوە دیارەو نكۆڵی لێ ناكرێت.

سەرچاوەكانی بیرو هوشیاری كاكە حەمە فرەن، ئەو جۆگەلانەی كە دەڕژێنە ڕووباری زانیارییەكانیەوە چون یەك نین، هەندێكیان خوڕو تیژڕەو و هەندێكی تریش مەنگ و قووڵ و هەندێكی تریش سست و كەم خایەنن.

مه‌وله‌وی تاوگۆزی له‌ چه‌ند دیکۆمێنتێکدا

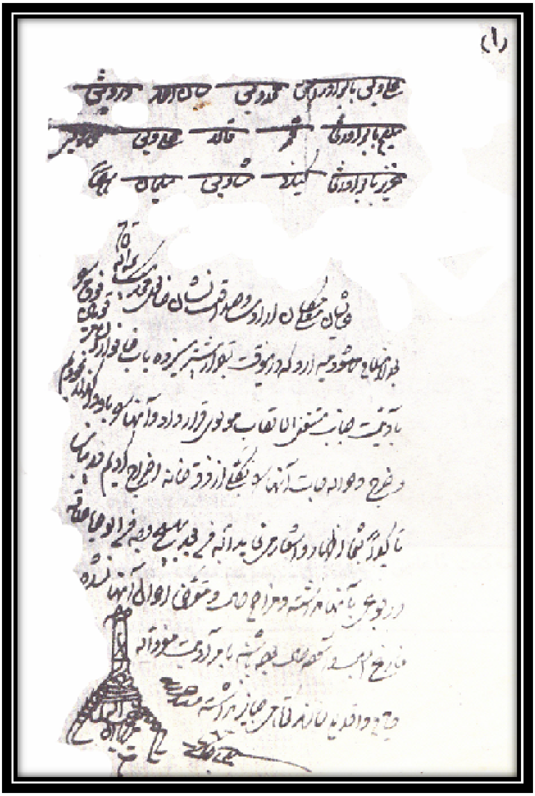

فەرمانی ژمارە (١)

عـەلی وەیـس و براکـانی، موحەمـەد وەیـس، سـان احمـد، دەروێش سلیم و براکەی، قمر، قالە = قادر، علی وەیس کاکە وەیس، عزیزو براکەی، کیانی شاوەیس، سلیمان.

پایـەی عـالی مـەقام، خۆشەویـستی و راسـتی نیـشان، خـاڵۆ محمد بەگ ((بحمد الله تعالی))، پاش سڵاو ڕوونی دەکاتـەوە، کە لـەم کاتـەدا وەکو پێشتر بڕیار درابوو، سیانزە بنەماڵـە وا لەسـەرەوە ناویـان هـاتوە، بـە پیـاوداری جـەنابی مەولـەوی، بڕیـاردراو ئەوانـەمان سـپاردەی ئـەو کـردو خـەرج و حەواڵەیانمان یەکسەر لە دەفتەرخانە بەدەرکرد، لە کۆتاییدا، بە دڵنیاییـەوە پێتـان ئـەوترێ و ئاگادار دەکرێن کە هەڵبـەت لەمـەودوا بـەهیچ چەشـنێك لـە چەشـنەکان، پەیوەنـدی و هاتوچۆو داواکاریتان لێیان نەبێت و زەحمەت و دەستدرێژی نەکەنە سەریان، با ڕەحەت خەیاڵ و ئاسودە حاڵ بن و بەکاری خۆیانەوە خەریك بن.

عبدالله

میری میران

١٢٦١

د. عیزەدین مستەفا ڕەسوڵ، پیاوێك لەكتێب

تێبینی:

لەسەر داوای چاپ و پەخشی سەردەم بۆ ژمارەیەكی تایبەتی ڕۆژڤار ئەم بابەتە نووسراوە

د. عیزەدین مستەفا ڕەسوڵ، یەكێكەلەزاناكانی ئەم سەدەیەلەبواری ئەدەب و زمانی كوردیدا، بەرهەمەفرە و ناوازەكانی شایەتی ئەو ڕاستییەمان بۆ دەدەن، كەهەوڵ و تەقەلایەكی بەبڕشتی داوەبۆ خزمەت و بوژاندنەوەی ئەدەبی كوردی و بەدەرخستنی لایەنەنەزانراو و گوماناویەكانی، نەك هەر ئەمەبەتەنیا، بەڵكو هەمیشەلەبەرەی میللەتا بووەو بەوتار و هەوڵەفرەلایەنەكانی خواست و ئاواتەكانی میللەتی كوردی بەرجەستەكردووە.

مەرجەعیاتی هزر و بۆچوونەسیاسییەكانی لەفەلسەفەو بیریماركسیەتەوەسەرچاوەی هەڵگرتووە، دیارەلە گەلێ بواری نووسین و توێژینەوەو بۆچوونەكانیدا، سێبەری ئەم هزرەڕەنگی داوەتەوەو تەنانەت بەرگری شێلگیرانەشی بەنووسین و هەڵوێستی ڕۆژانەلێكردووە.

ئەم بەرگریەئایدیولۆجییەی پرۆفیسۆر، لەفیكری چەپ زۆرجار دووچاری لەسەر نووسین و پەرچەفیكری دژ بۆتەوە، دیارەد. عیزەدینیش حەپولكی كەسی نەداوەو هێندەی بۆی

خوێندنەوەیەکی فرە رەهەند بۆ هۆنراوەیەکی نالی بەزمانی عەرەبی

رەنگە لای هەندێکمان دیاردەیەکی نامۆ بێت کە نالی مەزن بە زمانی عەرەبیش ئەسپی شیعر وتنی لە ساراتینی داهێناندا تاو دابێت و سوارچاکێکی لێهاتووی ئەم مەیدانە بێت.

(احمد بن محمد الحضراوی) لە کتێبێکدا بەناوی (نزهة الفکر فیما مضی من الحوادث والعبر في تراجم رجال القرن الثاني عشر والثالث عشر) لە پیتی (خ) دا باسی نالی بەم شێوەیە دەکات: (شێخ خضر ئەفەندی نالی کوردی لە ساڵی (١٢٨١) دا هاتۆتە مەککە و بەهۆنراوەیەك ئەمیری مەککەی بەسەر کردۆتەوە و هەمیشە لە مەجلیسی ئەمیردا دانیشتووە و گفتوگۆو بەدوادا چونی کردووە لەبواری زمان ئەدەب وزانستی تردا، هەروەها لەنێوان ئەو و زانای گەورە (شنقیطی) دا دیالۆگ و شرۆڤەی بابەتەکانی ئەدەب وزمان بەرێوە چووە، نالی توانا و لێهاتوویەکی بەربلاوی هەبووە لە ناسینی نەژاد و ئەدەب وزمانی عەرەبیدا، ئەم پیاوە زانا و

میتۆدی مەلای گەورە لەمەڕ
(تەفسیری کوردی لەکەلامی خوداوەندی)

کاتێک برای ئازیز کاک کامەران سوبحان پێی ڕاگەیاندم، کەڕۆڤار لەسەر مەلا محەمەدی کۆیەدەردەکەن و دەخوازن کەبەندەهاوبەشی لەو ڕۆڤارەدا بکات، بۆ سێ و دوو ڕەزامەندیم پیشانداو هەر لەوێدا بڕیارم دا کەلەسەر مەنهەجی (تەفسیری کوردی لەکەلامی خوداوەندی) شتێک بنووسم.

ئەم تەفسیرەنەوازەیەدە بەرگەو لەدەسالّی ڕەبەقدا تەواو بووە، ئەم زانا گەورەو بلیمەتە، هێند زانیاری لەبوارەکانی زانستی قورئاندا هەیەکەسنووری بەزاندوەو بۆتەدەریایەکی بێ پەی، دەتوانین بێ دوودڵیی بەیەکێک لەمەوسوعیەکانی کوردی ئەژمار بکەین و تەفسیرەکەیشی بخەینەڕیزی هەرەپێشەوەی تەفسیرنووسەکانی کورد، دەبێت ئەوەش بڵێم کەئەگەر مەلای گەورەئەم تەفسیرەی بەعەرەبی بنووسیایەتەوە، نەک هیچی کەم نەدەبوو لەتەفسیرەکانی زەمەخشەری و بیضاوی و ڕازی، بەڵکو لەبواری ڕای تایبەت و پشت بەخۆبەستن و پەی بردن بەهەندێک نوکتەی جوانناسی و واتای نوێ و گونجاو، دەچووەپێش ئەوانیشەوە.

جەنابی مەلای گەورەلەباسی دانانی ئەم تەفسیرەدا

شاعیرێتی نالی و مەحوی
لەنێوان سەرامەدێتی و بەخشین و وەرگرتندا

مێـژووی مرۆڤایـەتی لـە هـەموو بوارەکانیـا بریتییـە لـە داهێنان و بەخشین و وەرگرتن، دیارە ئەو نەتەوەیەی کە پلەو رادەی بەخشینی بەرفراوان و گەشتر بێت لە وەرگرتنەکەی لە رووی چەندێتی و چۆنێتییەوە، ئەوە پتر هاوبەشیی دەکات لە ئەدەبی جیهانیدا، نەتـەوەی کـوردیش وەك هـەر نەتەوەیـەکی ئـەم سـەرزەمینە، بـەگوێرەی بـوون و قـەوارەی تایبـەتی خـۆی نالـەباری ئـەو دۆخـە تۆبـۆگرافی و سیاسـی و کۆمەڵایـەتیـەی، کەم تا زۆر هاوبەشیەکی ئازایانـەی کردوە لـە جیهانی ئەدەبدا بەتایبـەتی هـۆنراوە، شـاعیری وەك نـالی و کـوردی و سـالم و مەولـەوی و خـانی و گـۆران ئەگـەر لـە ئاسـت گـۆتـە و شـییلەر و بایرۆن و هـەمزاتۆف و جاك بریڤـەر و موتەنـەبی و سـەعدی دا نەبن، ئەوە هەر کەمتر نین.

بەخـشین و وەرگــرتن و کــارتێکردن و بــەراورد لــەنێوان ئــەدەبی دوو نەتــەوەدا دەشــێت بخرێتــە خانــەی ئــەدەبی

مەنهەجی مامۆستا ڕەفیق حیلمی لە کتێبی (شیعر و ئەدەبیاتی کوردی)دا

ئەم کتێبە هەوڵێکی لەمێژینەی پڕبایەخ و دەوڵەمەندی بواری ئەدەبی کوردییە و پێگەیەکی شایستەی باڵای هەیە لە دنیای مێژوو و ڕەخنەی ئەدەبی کوردیدا. لەگەڵ تێپەڕینی دەیان ساڵ بەسەر چێکردنی ئەم بەرهەمەدا، تا هەنووکە تۆسقاڵێک لە پایەی ئەم کتێبە دانەچووە و بیروبۆچوونەکانی مامۆستا ڕەفیق حیلمیش جێگای تایبەتیی خۆیان لە دنیای ڕەخنەی کوردیدا هەیە.

١- بەر لەم بەرهەمە ناوازەیەی ڕەفیق حیلمی، چەند هەوڵێکی سەرەتایی بەرتەسک هەن لە مەیدانی بیری ڕاگوزاری ڕەخنەییدا، بەڵام هەوڵەکان سەرپێین و لە چەند بەیتەشیعر و پەیڤێکدا وێنا دەبن. ئەحمەدی خانی و حاجی قادری کۆیی و نالی... بەرهەم و شیعرەکانی خۆیان بە چەند بەیتێک هەڵسەنگاندووە و بە باڵایان بڕیوە، تەنانەت نالی خۆی کردووەتە خاوەنی دیوانی شیعر و سەرقافڵە، ئەمە جگە لە مەجلیسە ئەدەبییەکان کە شیعریان تیا خوێندراوەتەوە و دواجاریش لە لایەن ئامادەبوانەوە هەڵسەنگێنراون؛ هەر بۆ نموونە، پیرەمێردی شاعیر لە یەکێک لە مەجلیسەکاندا بە

بەرهەمە چاپکراوەکانی نووسەر

١- نالی لە دادگای رەخنەدا

٢- سێ تەڵ وەنەوشە بۆ کەزێکانی شیعر

٣- بحثان في الادب الكردي

٤- دەستووری هەرێمی کوردستان، خوێندنەوەیەکی ئەکادیمیانەی بابەتی.

٥- حەپسەخانی نەقیب لە ئاوێنەی مێژوودا

٦- الشيخ معروف النودهي بلاغيا

٧- ئاسۆیەك بۆ رەخنەی ئەدەبی کوردی

٨- ئەزمونەکانم لە پەرلەمانی عێراقدا

٩- افكار و تأملات

١٠- حكاية ليلى والمجنون – للشيخ حسين القاضي، دراسة و تحقيق و مقارنة

١١- محى الدين زنكنة روائيا، دراسة و نقد

پڕۆژەی ئەم کتێبە بریتییە لە لێکۆڵینەوەو هەڵسەنگاندنی بەشێك لە بەرهەمی شاعیر و نوسەرە ناودارەکانی کورد، بنەما و سەرچاوەی لێکدانەوەکان زادەی دنیابینی نووسەرن و لە قاڵبێکی ئەکادیمییدا رەخنەیەکی ئەتبیقی گشتگیر چێ دەکەن.

لە پرۆژەکەدا ئاوڕێکی کورت و جددی لە ئەدەبی بەراوردکاری دراوەتەوە ، شیکردنەوە و ڕای تایبەتی نووسەر و ئەنجامگیری، کە سێ هەنگاوی بەردوان و پەیوەندییەکی ئۆرگانییان هەیە، بەوردی پەیڕەوکراون و مەرجە ئەکادیمییەکانیان تیا هاتوونەتەدی.